

УДК 904:911.372.32(=1:398)“00/01”

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ЕТНІЧНИЙ СКЛАД “КОСТОБОКІВ ТРАНСМОНТАНІВ” ЗА АРХЕОЛОГІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

Євген ТКАЧ

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна,
e-mail: Tkach_86@ukr.net*

Основну групу джерел із вивчення населення Північно-Східного Карпатського регіону у римський період становлять свідчення античних авторів, епіграфічні дані, іконографічні сюжети, археологічні пам'ятки. Водночас сторінки історії цих теренів у період раннього Принципату залишаються маловідомими. Адже про процеси, які мали тут місце, дізнаємося переважно з контексту повідомлень про Дакійське царство, і лише з утворенням провінції Дакія античні автори почали фокусувати увагу на її тодішніх сусідах, зокрема костобоків. Це плем'я (можливо, конгломерат племен) протягом I–II ст. н. е. домінувало у регіоні та залишило по собі численні згадки, огляд та аналіз яких проведено у цьому компаративному дослідженні. Опираючись на останні дослідження і нові дані, акцентовано увагу на проблематиці ідентифікації костобоків з носіями липицької культури.

Ключові слова: костобоки, даки, Римська імперія, липицька культура, ареал поширення, етнічний склад, гетерогенність.

Детермінантом історичних процесів для всього Північно-Східного Карпатського краю протягом двох століть ранньоримського часу була липицька культура. З моменту її відкриття наприкінці XIX ст., лише у 1932 р. було вперше висунуто припущення, згідно якого її пам'ятки репрезентують птоlemeївських костобоків [Śmiszko, 1932, s. 177]. Проте, за столітню історію вивчення її генезису та співвідношення з костобоків в дослідницьких колах не сформувалося сталої думки з цього приводу.

Завдяки Клавдію Птолемею (100 – близько 170) з'явився опис дакійської території, звідки вперше отримуємо інформацію про костобоків. Птоlemeївська “Географія” була написана близько 160 р. н. е. на основі твору Маріноса Тірського, тобто дані з цієї праці можуть бути актуальними для першої третини II ст. н. е. В першій згадці про костобоків античний географ помістив їх орієнтовно у Верхньому

Потиссі, поряд із кельтськими племенами анартів і тевриск [Ptol. III, 8, 1, 3–4]. Більшу довіру викликає опис Європейської Сарматії, де є згадка про “костобоків трансмонтанів” (костобоки з-за гір), які займали терени вище “Певкінських гір” [Ptol., III, 5, 9], тобто на східному краю Карпатської дуги.

У параграфі, присвяченому правлінню Марка Аврелія, у “Капітолійській історії Августів”, костобоки представлені серед супротивників Риму поряд з бастарнами, певкінами, роксоланами і аланами [Fontes Historiae daco-romanae, 1964, SHA, Marc., 22, 1]. Достовірно відомо, що вищезазначені сусіди займали терени із зовнішньої сторони карпатського хребта і згадуються в праці у контексті Маркоманських війн (166–180 pp.) [Kovács, 2009, s. 201–230].

Найпотужніша військова акція, яку провели костобоки під час цього циклу протистояння між Імперією і Барбарікумом – це напад на балканські провінції. Бойовий шлях до Еллади розпочинався з Нижньої Мезії, а це повторно вказує на їхнє “загірське” розміщення. Малоаргументованим, на нашу думку, є припущення, за яким костобоки пройшли через Дакію перед вторгненням в правобережні провінції [Неедлы, 1952, с. 213]. Адже в цій провінції була збудована складна система прикордонної оборони, яка на період маркоманських війн мала риси “глибокої оборони”, тобто надзвичайно мілітаризованого і мобілізованого характеру [Russu, 1959, s. 305–319]. Похід справив враження на місцевий люд і був увічнений епітафіями та відзначений сучасниками. Зокрема Елій Арістид присвятив зруйнованому ними храму містерій “Елевсінську промову” [Кудрявцев, 1957, с. 17]. Інший сучасник подій, історик Павсаній повідомив, що набіг на Елладу зачепив й Еллатею, де супротив костобокам організував олімпієць Мнесибул [Fontes Historiae daco-romanae, 1964, Paus., X, 34, 5]. Важливим джерелом з цього приводу є епітафія, присвячена безпосередньому учаснику балканських подій, римському вершнику Луцію Юлію Вегілію Грату Юліану [Кудрявцев, 1957, с. 40–41] і дві епітафії на честь загиблих мешканців Тропеума Траяна [Vichir, 1983, s. 65].

На зламі II/III ст. н. е. з’явилася праця військового і політичного діяча Верхньої Паннонії Діона Кассія (155–229). Описуючи діяльність Секста Корнеліуса Клеменса в Дакії, а саме його військові та дипломатичні баталії з дакійськими і германськими племенами, автор розповідає, що губернатор домовився з вандальським племенем астингів про напад на “країну костобоків” [Fontes Historiae daco-romanae, 1964, Dio Cass., LXX, 12].

Власне така подвійна їхня локалізація в античних повідомленнях потребує співставлення з іншими джерелами. Костобки мали б залишити по собі значний пласт пам’яток. Натомість, з археологічного погляду проблема полягає у тому, що з

писемними даними кореспондуються як липицьке населення у Верхньому Подністер'ї, так і дакійські старожитності Верхнього Потисся, а на думку В. Котигорошко – з культурою карпатських курганів [Котигорошко, 2003, с. 67]. Найімовірніше, носіїв липицької культури треба ідентифікувати з “костобокими трансмонтанами”, враховуючі комплекс джерел пов'язаний із вторгненням до балканських провінцій [Bichir, 1983, s. 59–69; Gudea, 1994, s. 371–386; Russu, 1959, s. 341–352; Ionița, 1982, s. 52–53].

У цьому контексті для імовірної їхньої локалізації потрібно встановити ареал та характер поширення липицької культури, довкола якого відбуваються не менші дискусії. Серед академічного загалу переважають два варіанти його окреслення. Перший запропонував М. Смішко, який пізніше уточнили В. Баран і В. Цигилик [Цигилик, 1975, с. 8–74]. Згідно з ним, західна межа колонізованих дакійцями теренів проходила по р. Зубра, північна – по лінії Львів–Золочів, а південно-східна – на схід від р. Золота Липа з розширенням у районі м. Заліщики. Таке окреслення території виходило із бачення суцільного характеру заселення цих земель. Дослідникам на той час ще не була відома значна кількість пам'яток заліщицької групи, яка зафіксована у Пруто-Дністерському межиріччі по меридіанах річок Стрипа та Жванчик [Слободян, 2011, с. 117–123].

Згідно другого варіанту, який запропонував Д. Козак, існувало три групи скупчень старожитностей: у межиріччі Гнилої Липи і Зубри, у верхів'ях річок Стрипа та Золота Липа, у гирлі Свіржа, крім того, як поодинокі (?) трактуються пам'ятки на правому березі Дністра [Козак, 2008, с. 174]. З цього зроблено висновки, що липицькі племена не становили суцільного масиву, а мешкали посмужно з двома іншими культурами. До такого ж варіанту етнокультурної карти регіону схиляється Н. Стеблій, яка виділила чотири групи скупчень пам'яток: I – між правими допливами Дністра, ріками Зубра та Нараївка; II – у межиріччі нижньої течії Серету і Збруча; III – правобережжя Дністра (Незвисько, Завалля); IV – на правобережжі Дністра нижче за течією (Перебиківці, Оселівка) [Стеблій, 2005, с. 58–72].

Такий дисонанс викликаний, по-перше, проблемою ідентифікації етнічного складу липицького населення в цілому, а по-друге – складністю встановлення культурної належності окремих поселень і їх кореляції з різними міграційними хвилями. Розуміння того, що більшість пам'яток I–III ст. н. е. є малодослідженими або лише поверхнево обстеженими, змушує нас залучити інші методи визначення ареалу поширення. Зокрема, спробуємо окреслити його в контексті природно-

географічних ландшафтів, що дасть змогу визначити ті екологічні ніші, а відповідно і ті території, які колонізували носії культури.

Визначальними чинниками в такому описі є місцевості та урочища. Вони неодноразово повторюються на певній території, тому їх названо морфологічними частинами цілісного природно-територіального комплексу, тобто ландшафтом або фізико-географічним районом [Природа Львівської області, 1972; Природа Івано-Франківської області, 1973; Природа Чернівецької області, 1978; Природа Тернопільської області, 1979; Природа Української ССР, 1986]. Археологічна культура на мезорівні, зазвичай, репрезентована декількома природними ландшафтами, характеристики яких пояснюють причини їх заселення та дають змогу досягнути “підгрунтя” стосунків у міжплеменному світі. Для цього відомі липицькі пам’ятки нанесено на фізико-географічну карту.

Освоєні носіями культури терени на макрорівні знаходилися в межах басейнів Верхнього Подністер’я та Верхнього Попруття, де поширені найпридатніші для землеробства темно-сірі опідзолені ґрунти. В річкових заплавах знаходилися кормові угіддя для худоби, а теплий характер клімату Західного Лісостепу сприяв розквіту землеробства.

Північно-західна межа ареалу поширення проходила в районі Львівського плато, ландшафт якого складається з горбо-лісової місцевості. Цей природний комплекс зі західної сторони обмежений Сянсько-Дністровською водороздільною рівниною, а зі східної – рівнинним та заболоченим Малим Поліссям (Грядовим Побужжям і Підподільським природними районами). У межах плато пам’ятки виявленні в південно-західній частині, тобто на Давидівському пасмі. Це поселенні Водники [Цигилик, 1997, с. 105–113], Черепин [Баран, 1961], Гончари [Артюх, Конопля, Мацкевой, Поцилуйко, 1971, с. 263] і Шоломия Пустомитівського району Львівської області [Чорноус, 1990, с. 98–101]. На межі з Розточчям локалізовані поселення Гряда [Милян, Осаульчук, 2007, с. 92–109] та Малехів [Šmiszko, 1932, s. 176] Кам’яно-Буського району Львівської області. У перехідній зоні Давидівського пасма у Львівське Опілля досліджена споруда господарського призначення на поселенні в Зубрі Пустомитівського району Львівської області [Сілаєв, 2011, с. 94–98].

На самому Львівському Опіллі, яке характеризується рівнинною слабо-хвилястою територією, поселень нам не відомо. Проте, на селищах зубрицької групи (II–III ст.) у Сокільниках, Пасіки-Зубрецьких Пустомитівського району Львівської області були виявленні в значній кількості липицькі матеріали [Козак, 1984, с. 70–86].

Східніше Давидівського пасма, в горбогірних урочищах Малого Полісся відомі дако-пшеворські могильники в Звенигороді і поодинокі поховання “князівського типу” в Чижикові Пустомитівського району Львівської області [Смишко, 1957, с. 238–243; Козак, 1978, с. 96–107; Свешников, 1957, с. 63–74].

Підподільський природний район (Мале Полісся), який межує зі східною частиною Давидівського пасма, більшою мірою заселявся носіями пшеворської і зубрицької культури. Тим не менш, липицький вплив на населення цієї ландшафтної зони був достатньо відчутний, що відображають матеріали з Підберізців Пустомитівського району Львівської області [Козак, 2008, с. 257–284].

Від Львівського плато північна межа ареалу чітко фіксується по Гологоро-Кременецькому горбогір'ю, а саме на Гологоро-Вороняцькому пасмі. Його північні схили стрімко піднімаються над прилеглими рівнинами Малого Полісся. Натомість, південні плавно переходять у Західно-Подільську височину. У межах гологірської частини, а особливо на її північній периферії, у так званих “затоках”, виявлена група численних поселень. Свідченням заселення цього ландшафту ще на початку I ст. н. е. є пшеворсько-липицький могильник поблизу с. Гринів Пустомитівського району Львівської області [Śmiszko, 1932, s. 26–69; Козак, 1984, с. 86–87]. Типовим у топографічному і господарському аспектах є поселення Ганачівка [Берест, 2000, с. 44–61; 2008, с. 7–9], Лагодів [Цигилик, 1975, с. 32–33] Перемишлянського району, Коцурів [Сілаєв, 2011, с. 52–54] та Вороняки [Цигилик, 2005, с. 340–352] Золочівського району Львівської області. Широко дослідженим є поселення біля с. Ремезівці Золочівського району Львівської області [Цигилик, 1975, с. 32–33]. Поблизу ремезівської пам'ятки вивчалось поселення в Майдані-Гологірському Золочівського району Львівської області [Цигилик, 1970, с. 271–272]. Її дослідник В. Цигилик зазначає, що за матеріалом воно аналогічне ремезівському та іншим поселенням цього району. Проте Д. Козак відносить селище до зубрицької культури, аргументуючи це наявністю значної кількості керамічного посуду цієї культурної групи в об'єктах [Козак, 2008, с. 14].

Висунута за межі осі Гологірського кряжу, а саме в його північному продовженні – Верхньобузькому горбогірському пасмі, – пам'ятка в Попівцях Бродівського району Львівської області [Онищук, 1998, с. 186–199]. На попівському поселенні у двох частково розкопаних житлах виявленні липицькі, пшеворські і зубрицькі матеріали, що є нормою для всього регіону.

Чисельна наявність керамічного посуду зубрицької культури на липицьких поселеннях надала науковцям широке поле для трактувань етнокультурних процесів у Верхньому Подністер'ї. Саме за матеріалами змішаних поселень із домінуючим

дакійським компонентом Д. Козак виділив у ремезівський культурно-етнічний тип, а В. Цигилик – у липицьку гологірську групу [Козак, 2008, с. 180–183; Цигилик, 2008, с. 166].

На південь від Гологірського пасма пам'ятки фіксуються в межах області Західно-Подільського горбогір'я. Зі сходу воно обмежене незаселеною дакійцями Тернопільською структурно-пластовою рівниною, а із заходу – долиною Дністра.

Одним із колонізованих липичанами районів цієї області є Перемишлянське низькогір'я, яке розміщене між верхів'ями річок Свірж та Східна Золота Липа. З півночі воно межує з Гологірським пасмом, на південному сході – з Бережанським горбогірним лісовим та Тернопільським природними районами, на півдні і заході – з Рогатинським і Бібрським горбогір'ям. Найбільш відомою пам'яткою тут є могильник біля с. Болотня Перемишлянського району Львівської області [Цигилик, 2003, с. 151–183; Сवेशников, 1957, с. 63–74]. Поблизу некрополя розвідками також локалізовано два поселення культури [Ткач, Шніцар, 2011, с. 15–28]. Добре досліджене селище в Липівцях Перемишлянського району Львівської області [Цигилик, 1995, с. 127–139].

Менш вивченим в археологічному плані є Бібрський горбогірний район. Тим не менш, завдяки розвідувальним роботам у північній його частині стали відомі поселення біля м. Бібрка і с. Стрілки Перемишлянського району Львівської області [Берест, 2000, с. 44–61].

Також до ареалу поширення можна віднести Бережанський горбогірний лісовий район. На сході він обмежений рівнинним Тернопільським природним районом, а на заході і півночі Монастирищинським та Рогатинським горбогір'ям. У цій зоні на сьогоднішній час відоме одне поселення в долині р. Золота Липа біля с. Лапшин Бережанського району Тернопільської області. Вочевидь, східний кордон цього ландшафту був одночасно північно-східною межею культури.

На схід від гологірської групи локалізовано поселення Пронятин-Тернопіль [Строцен, Ягодинська, 2009, с. 391–393]. Судячи з того, що матеріал із пам'ятки був притаманний поселенням гологірського типу і містив виразний зубрицький компонент, тому він, ймовірно, відображає просування липичан на терени Верхнього Серету з Гологоро-Вороняцького пасма.

Якщо східна і північна межі ареалу визначаються завдяки контрасту природних ландшафтів, то для встановлення північно-західної межі потрібно провести додаткове обстеження територій. Мова іде про малопритатний для господарства липицької культури ландшафтний район Стільське горбогір'я, який має достатньо складний високий рельєф з малою кількістю орних угідь. На сході він

межує з Бібрським горбогір'ям, на північному заході і півдні переходить в Опілля, а на заході межує з долиною Дністра та Дрогобицьким і Стрийсько-Жидачівським передгір'ям. Втім у північно-західній його частині розвідками виявлено поселення біля с. Підтемене Пустомитівського району Львівської області [Ярошинский, 1972, с. 332], що вказує на можливу локалізацію селищ в субдомінантних місцевостях – розлогих долинах і улоговинах.

Прикладом керування міркуваннями господарської доцільності при освоєнні місцевостей у природно-територіальних комплексах є поселення в Майничих Самбірського району Львівської області [Цигилик, Грибович, 2000, с. 143–156]. Воно розташоване на першій правій надзаплавній терасі Дністра в межах Дрогобицького передгір'я. Подібно, селище в с. Руда Жидачівського району Львівської області, на якому відкрито металургійний горн та липицький керамічний посуд [Рудий, 2008, с. 116–129].

Одним з найбільш заселених районів Західно-Подільської природної області є Рогатинське горбогір'я, що займає межиріччя верхів'їв Свіржа, Гнилої Липи та Студеного потоку. Долини рік тут порівняно вузькі, а схили круті з густою сіткою ярів, балок. Все це створює рельєф низькогірного або горбогірного ландшафту, придатного для господарства. Тут був досліджений могильник та поселення у Верхній Липиці Рогатинського району Івано-Франківської області [Śmiszko, 1932, s. 26–69; Цигилик, 2001]. Під час розвідок виявлені поселення в Добринові, Воронові, Гоноратові Рогатинського району Івано-Франківської області [Державний реєстр..., 2001, с. 171–173].

Інша горбогірна зона, а саме Монастирищинський лісовий район, є продовженням Бережанського та прилягає до долини Дністра. На цій території нам відомий лише могильник поблизу с. Возилів Бучацького району Тернопільської області, віднесений дослідниками до ранньої фази культури [Винокур, Мегей, 1989, с. 14–22]. Не виключено, що заселена була тільки придністерська частина цього ландшафту.

Відрізняються від горбогірських ландшафтів рельєф Ходорівського і Бурштинського Опілля. Це рівнинні і малозаліснені території, що здавна використовували під орні землі. Прилягають вони до широкої долини Дністра, правобережжя якого переходить у Моршинське передгір'я та Присвіцьку височину. Розвідками на Ходорівському Опіллі відкриті поселення біля сіл Отиневичі й Тужановці Жидачівського району Львівської області [Багрий, Артюх, Боднар, Тарасенко, 1978, с. 293; Пелешишин, Михальчишин, Корчинський, 1979, с. 385].

Стационарно було досліджено поселення поблизу с. Заліски Жидачівського району Львівської області [Смішко, 1952, с. 337–378].

На Бурштинському Опіллі розкопане поселення біля с. Куропатники Галицького району Івано-Франківської області [Баран, Гороховський, Зеленецька, Бобровская, 1988, с. 1–21]. Дакійські матеріали виявлені також у культурному шарі селища поблизу с. Дем'янів Галицького району Івано-Франківської області [Баран, 1968, с. 1–13]. На іншому поселенні, біля с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської області, окрім липицьких об'єктів, розкопане житло кельтського типу, датоване латенським часом [Крушельницька, 1964, с. 130–139]. Поховальні пам'ятки представлені тут “князівською” інгумацією з Колоколина Рогатинського району Івано-Франківської області. Поховання в Колоколині і Чижикові мають відповідники і в германському світі, це кургани типу Lübsow [Ропа, 2004, с. 71–107]. За матеріалами колоколинського комплексу М. Смішко висунув гіпотезу про присутність кельтського компоненту серед липичан [Śmiszko, 1935, s. 155–164]. Згодом словацький вчений Т. Кольнік припустив можливість формування липицької культури з кельто-дакійського горизонту під дією імпульсів та переміщень населення з Дакії [Kolnik, 1980, s. 207].

Інший придністровський природний район, Галицька улоговина, займає розширену частину долини Дністра. Від Опілля вона відокремлена помітним уступом в 200–250 м. З огляду на геоморфологічні характеристики носії культури використовували територію улоговини в господарських цілях. Про це свідчать поселення Бовшів, Дем'янів і Тенетники, які розміщені на межі Опілля та улоговини.

Зі західної сторони Галицьку улоговину окреслюють Присвіцька, Войнилівська, Прилуквинська, Бистрицько-Тлумацька височини. За даними, якими ми оперуємо, можемо говорити про часткову заселеність цих районів. Імовірно, колонізовані були лише придністровські терени та окремі місцевості. Зокрема, на південно-східній периферії Прилуквинської височини локалізовані поселення біля Єзуполя та Угринова Тисминецького району Івано-Франківської області [Державний реєстр..., 2001, с. 174–175].

Можна констатувати, що липичани заселяли райони з горбогірним хвилястим рельєфом. Вибір територій певною мірою обумовлений етнічними особливостями, моделлю господарства та зовнішніми загрозами. Подібна “прихильність” до горбогірної місцевості спостерігається в групі пам'яток Поєнешті-Вертішкой у Попрутті [Vichir, 1973, s. 17–19, 151–152]. У цьому контексті як закономірність виглядає відсутність пам'яток на Сянсько-Дністровській водороздільній рівнині,

Малому Поліссі, а також у Тернопільській пластовій рівнині. В умовах високого горбогірного ландшафту дакійці освоїли придатні для ведення господарства субдомінантні місцевості та урочища біля дво-, три-, чотирирядової гідромережі.

Дещо іншим є рельєф територій у південній частині ареалу поширення липицької культури, проте чисельність пам'яток тут не менша. Зокрема, на Олешанській височині, в частині великих дністровських меандрів локалізована група пам'яток. Це поселення Незвисько [Смирнова, 1959, с. 87–101] і кілька селищ в Корнові та Уніжові Городенківського району Івано-Франківської області [Державний реєстр..., 2001, с. 63]. Імовірно, заселеними були тільки придністерські території. Втім, не потрібно відкидати можливості освоєння південно-східної частини височини, про що свідчить виявлене розвідками поселення в Новосілках Городенківського району Івано-Франківської області. З північного заходу ландшафт межує з Гостів-Обертинською рівниною, на якій пам'яток культури поки не знайдено.

Варто наголосити, що перелічені пам'ятки з правобережних височин пов'язані з береговою лінією Дністра і зафіксовані на давніх терасах та в прирічкових місцевостях. За цим принципом заселена Чернелецька височина, найвищий з усіх районів Придністерського Покуття. На північному сході її окреслює Дністер, на півночі вона межує з Олешанською височиною, а на півдні – з Городенківською рівниною. В цій зоні відомі поселення Новосілки і Городниця Городенківського району Івано-Франківської області [Державний реєстр..., 2001, с. 46].

Група пам'яток виявлена в Придністерській структурно-пластовій глибоко розчленованій рівнині, яка охоплює південну частину Західного Поділля до осі Бучач–Борщів. Долина р. Серет поділяє район на дві частини. Виглядає, що по цьому розподілу проходила південно-східна межа поширення липицької культури. Про це свідчить картографування виявлених тут поселень: Зелений Гай [Баран, 1971, с. 121–128], Заліщики [Слободян, 2012, с. 186–203], Лисичники, Касперівці, Блищанка, Берем'яни, Заулинці Заліщицького району та Шершенівка Борщівського району Тернопільської області [Смішко, 1948, с. 98–129].

Південна частина ареалу поширення також охоплює ландшафти Пруто-Дністерського межиріччя. Зокрема, на межі Городенківського рівнинного з Припрутьським терасовим районом відкрито поселення Острівець Городенківського району Івано-Франківської області [Державний реєстр..., 2001, с. 65]. Натомість на території самої Городенківської ландшафтної зони – відносно пониженої закарстованої, цілком безлісної і покритої чорноземами хвилястої рівнини, – поселення липичан нам не відомі.

Продовженням Городенківської рівнини є Заставнівський карстовий степовий район, який, незважаючи на своє вододільне положення та хвилястий рельєф, ймовірно, був заселений лише частково. Вочевидь, липичанами освоєна лише придністерська берегова частина та окремі урочища, придатні для господарства, про що свідчить поселення Прилипче Заставнівського району і поселення в Киселеві Кіцманського району Чернівецької області [Довідник з археології України..., 1984, с. 131, 142].

Не є суцільно заселеною смуга припрутських терас, які досягають найбільшої висоти на заході і знижуються за течією Прута. Для прикладу, нам не відомі пам'ятки на терасах Припрутського природного району. Натомість, на верхніх та середніх терасах Припрутського терасового лісостепового ландшафту, розвідками локалізовані поселення Лашківка, Кіцмань, Оршівці, Шипинці Кіцманського району Чернівецької області [Довідник з археології України..., 1984, с. 142, 143, 145, 146].

Більш низькі тераси були колонізовані липицьким населенням у Коломийському заплавно-нижньотерасовому районі, що охоплює рівнинне дно долини Пруту між м. Коломия і гирлом р. Черемош. Зокрема, тут досліджено репрезентант останньої фази існування культури – могильник у с. Завалля Снятинського району Івано-Франківської області [Вакуленко, 1991, с. 22–38]. Також неподалік від завальського некрополя, у Неполоківцях Кіцманського району Чернівецької області, розкопані два невеликі могильники [Тимошук, Никитина, 1978, с. 89–94]. Співвідноситься за типом із колоколинським комплексом багате кремаційне поховання в Рожневих Полях Снятинського району Івано-Франківської області [Вакуленко, 1999, с. 149–153]. Серед пам'яток селищного типу археологічними розвідками локалізовано поселення поблизу м. Коломия Івано-Франківської області [Державний реєстр..., 2001, с. 114].

Можемо припустити, що південно-східним “рубіконом” липицької культури був Коломийський заплавно-нижньотерасовий район (долина р. Прут), по якому фіксується умовний кордон з більш виразними дакійськими старожитностями, залишеними історичними карпами (рис. 1). Як зазначає В. Войнаровський, Буковинське Прикарпаття являє собою замкнуту зону, що повністю збігається географічно (гориста лісостепова місцевість) з автохтонними фракійськими територіями, а Пруто-Дністерське межиріччя, особливо його рівнинна частина, відносилася до буферної зони [Войнаровський, 2005, с. 174–193]. Тому питання співпадіння ареалів поширення карпів та костобоків, з огляду на писемні джерела, тільки формулюється, адже білою плямою залишається їхнє співіснування навіть в історико-політичній площині в I – на початку II ст. н. е.

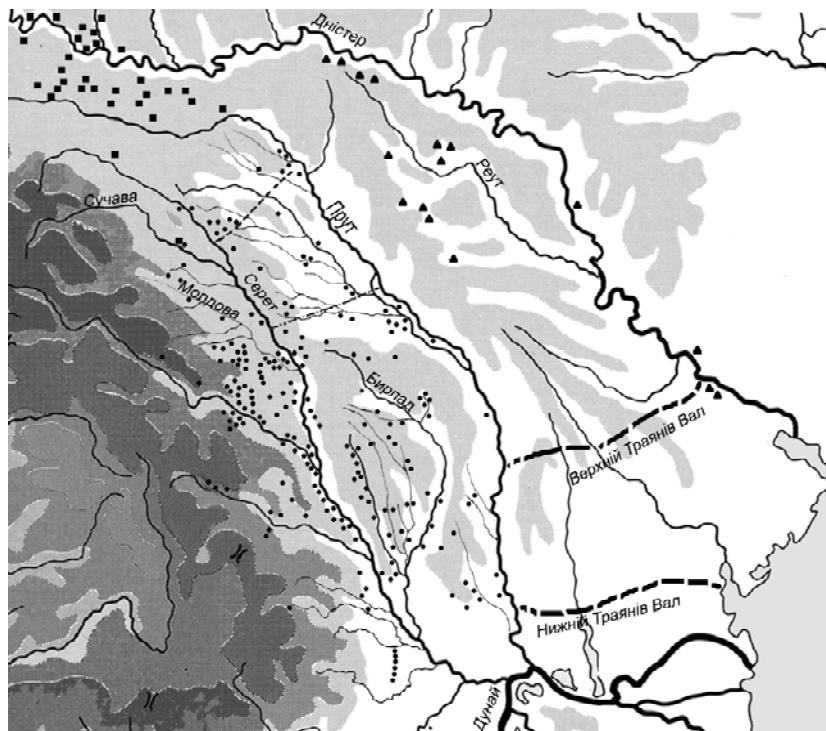

Рис. 1. Дакійське населення у Карпато-Дністерському регіоні.

Імовірно, що до такої контактної зони входили Чернівецький грядово-горбистий лісовий і Таращанський горбисто-грядовий лісолучний райони. Зокрема, тут досліджено дако-пшеворське поселення в Глибокій Глибоцького району Чернівецької області [Довідник з археології України..., 1984, с. 117–118]. Південніше від нього, в м. Сучава (Румунія), у нижній течії однойменної річки, розкопаний липицький могильник [Foit, 1973, s. 23–36]. Деякі румунські археологи навіть припускають існування локальної липицько-карпської групи, до якої відносять групу пам'яток на півночі румунської історичної Молдови (Звориштя, Медлени, Сучава) [Ionița, 1982, s. 61–63].

До південно-східної частини ареалу культури ми відносимо чисельну групу пам'яток, етнічна приналежність якої трактується археологами по-різному. У цьому контексті розглянемо хід етнокультурних процесів на території Північної Буковини. У I ст. до н. е. тут домінували поенешти-лукашівські пам'ятки, які були залишенні

історичними бастарнами [Пачкова, Романовская, 1983, с. 48–77; Пачкова, 1999, с. 93–202]. У середині I ст. н. е. в цій частині Пруто-Дністерського міжріччя з'явилися пам'ятки типу Оселівка, які Б. Тимошук відніс до липицької, а В. Войнаровський – до зубрицької культур [Войнаровський, 1999, с. 140–143; Довідник з археології України..., 1984]. Складаються вони з дакійського, пшеворського та зарубинецького компонентів. Окрім цього, тут простежено пересічення сарматського, дакійського і постзарубенецького міграційних шляхів, що в цілому вплинуло на етнічну ситуацію.

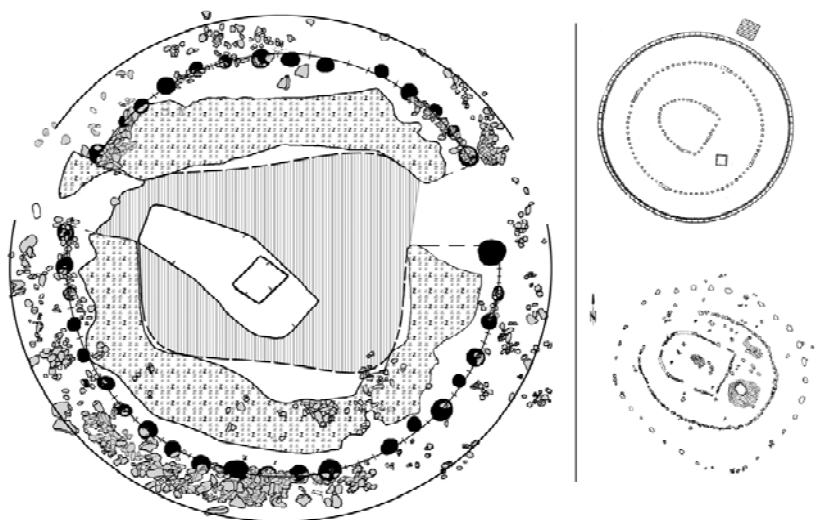

Рис. 2. Культова споруда з Долинян та її аналоги.

У першу чергу варто виділити групу поселень, розміщених у межах Хотинського горбистого лісового району (відповідає Хотинській височині висотою 350–400 м), на якому переважають малоприсадибні для обробітки природні комплекси. Розвідками тут відкрито поселення в Бочківцях Хотинського району, Малому Кучурові, Прилипчах, Вербівцях, Ржавинцях Заставнівського району Чернівецької області [Довідник з археології України..., 1984, с. 161, 129, 131]. У більшості випадків селища розташовані на західній і південній периферії височини (на стику зі Заставнівським карстовим степовим районом). Також тут стаціонарно досліджені ряд змішаних (дако-зубрицьких) поселень: Добринівці Заставнівського району, Чорнівка Новоселицького району, Чернівці–Рогізна Чернівецької області [Войнаровський, 2005, с. 174–193].

Належать до групи терасових поселень пам'ятки в Припрутті та Рідківцях Новоселецького району Чернівецької області [Довідник з археології України..., с. 149], які свідчать про колонізацію Новоселицької терасової степової улоговини (поширюється на всю серію широких прутських терас).

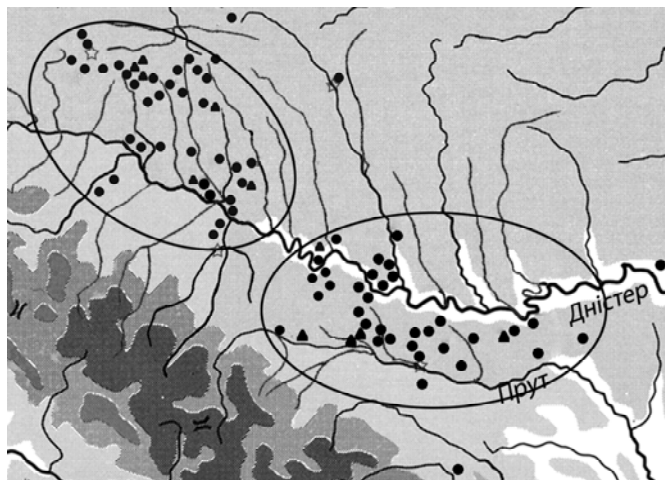

Рис. 3. Групи пам'яток липицької культури.

Крайня сконцентрована група пам'яток локалізована в Долиняно-Балковецькому ярково-балочному районі. Для цієї місцевості характерним є поширення еродованих земель з густою мережею ярів і балок. Розвідками тут виявлено селище у Ворничанах Хотинського району та кілька поселень у Топорівцях Новоселицького району Чернівецької області [Довідник з археології України..., с. 149, 161]. Також під час дослідження поенешти-лукашівського курганного могильника біля с. Долиняни Хотинського району Чернівецької області розкрито маленьке дакійське святилище (довжиною 20 м). Дослідниця Г. Смірнова зазначала, що керамічний матеріал об'єкта відрізняється від лукашівського та співвідноситься з липицькою культурою [Smirnova, 1976, s. 309–317]. Аналогічні культові споруди відомі в середовищі даків у Грядішта Мунчелуй, Фецеле Албе, Печіка на теренах Румунії [Glodariu, 1976, s. 250–258] (рис. 2.)

Освоєння липичанами південно-східних теренів міжріччя Верхнього Дністра та Верхнього Прута, було деякою мірою спорадичним. Нам відомі лише поодинокі пам'ятки в окремих ландшафтних зонах. Зокрема, поселення біля с. Зелена та

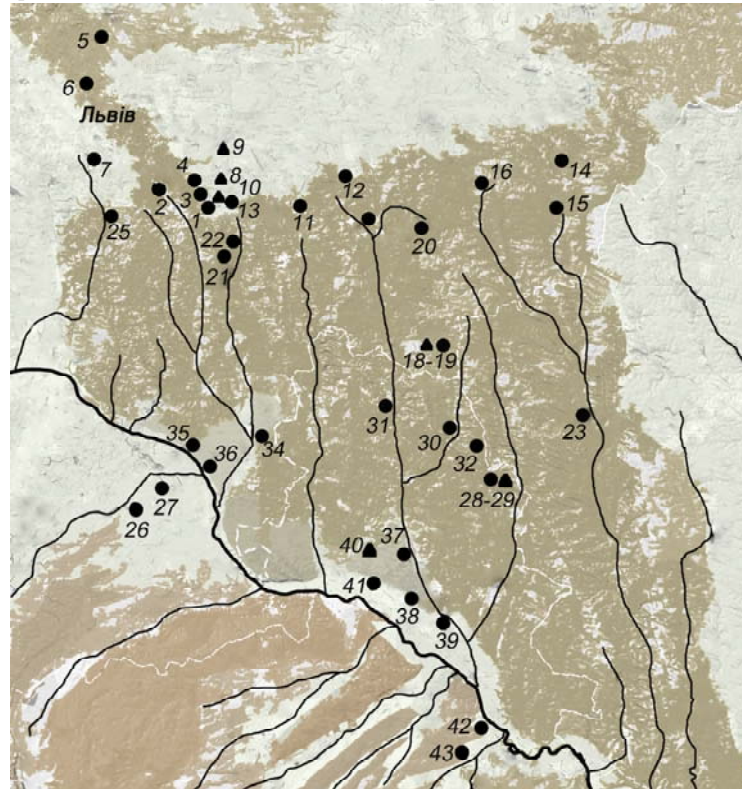

Рис. 4А. Гологірська група пам'яток липицької культури: 1 – Водники; 2 – Черепин; 3 – Гончари; 4 – Шоломия; 5 – Грядя; 6 – Малехів; 7 – Зубра; 8 – Звенигород; 9 – Чижиків; 10 – Гринів; 11 – Ганачівка; 12 – Лагодів; 13 – Коцурів; 14 – Вороняки; 15 – Ремезівці; 16 – Майдан-Гологірський; 17 – Попівці; 18–19 – Болотня; 20 – Липівці; 21 – Бібрка; 22 – Стрілки; 23 – Лапшин; 24 – Пронятин – Тернопіль; 25 – Підтемне; 26 – Майничі; 27 – Руда; 28–29 – Верхня Липиця; 30 – Добринів; 31 – Воронів; 32 – Гоноратів; 33 – Возилів; 34 – Огиневичі; 35 – Тужановці; 36 – Заліски; 37 – Куропатники; 38 – Дем'янів; 39 – Бовшів; 40 – Колоколин; 41 – Тенетники; 42 – Сзуполь; 43 – Угринів.

селище змішаного типу поблизу Оселівки (зарубинецько-дакійське) Кельменецького району Чернівецької області репрезентують Кельменецький степовий товтровий район [Довідник з археології України..., с. 135; Цигилик, 1972, с. 1–24]. Також до липицької культури відносять поселення у Сокирянському

вододільному лісостеповому ландшафті поблизу с. Грубне Сокирянського району Чернівецької області [Довідник з археології України..., с. 154].

Дністерську берегову лінію Поділля динамічно освоювали різні етнічні групи, внаслідок чого тут також з'явилися змішані поселення. Напевно, під цим кутом потрібно розглядати дако-пшеворське поселення початку I ст. н. е. поблизу с. Бернашівка Могилів-Подільського району Вінницької області, а також інші пам'ятки в сучасній північній Молдові [Козак, 1983, с. 77–105; Федоров, 1960, с. 15–33].

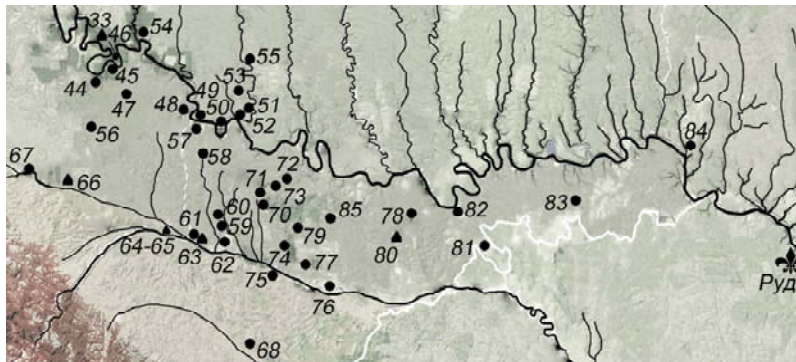

Рис. 4Б. Заліщицька група пам'яток липицької культури: 44 – Незвисько; 45 – Корнів; 46 – Уніжів; 47 – Новосілки; 48 – Городниця; 49 – Зелений Гай; 50 – Заліщики; 51 – Лисичники; 52 – Касперівці; 53 – Блишанка; 54 – Берем'яни; 55 – Шершенівка; 56 – Острівець; 57 – Прилипче; 58 – Киселів; 59 – Лашківка; 60 – Кіцьмань; 61 – Оршівці; 62 – Шипинці; 63 – Завалля; 64–65 – Неполоковці; 66 – Рожневі Поля; 67 – Коломия; 68 – Глибока; 69 – Сучава; 85 – Бочківці; 70 – Малий Кучурів; 71 – Вербівці; 72 – Ржавинці; 73 – Добринівці; 74 – Чорнівка; 75 – Чернівці – Рогізна; 76 – Припруття; 77 – Рідківці; 78 – Ворничани; 79 – Топорівці; 80 – Долиняни; 81 – Зелена; 82 – Оселівка; 83 – Грубне; 84 – Бернашівка.

Зокрема, Птолемей у своїй “Географії” із прив'язкою до Дністра розташовував п'ять варварських міст, які формували кордон “фракійського світу” [Чаплыгина, 1990, с. 32]. Із птоlemeївським Метонієм археологи пов'язують придністерське городище Рудь Окницького району (Молдова) [Романовская, Шелов-Коведяев, Щеглов, 1981, с. 121–137]. Очевидно, такий межовий поділ може бути доречний для пізньолатенського часу, адже з I ст. н. е. в молдавське Пруто-Дністерське межиріччя починають проникати сарматські племена, у зв'язку з чим даки поступово втрачають своє домінуюче становище.

Підводячи підсумки стосовно ареалу поширення липицької культури стає зрозумілим, що її носії колонізували всі вищезгадані фізико-географічні райони, які утворюють нерівномірно заселену, але з певними закономірностями, доволі компактну територію (рис. 3; 4 А–Б). Основні дискусійні моменти у встановленні характеру поширення культури, на наш погляд, знаходяться в площині питання визначення етнічного складу самого липицького населення.

Актуальними на сьогоднішній час залишаються дві концепції з приводу формуючих етнічних елементів культури. За парадигмою Д. Козака липицька культура проходить три етапи етнокультурної трансформації, внаслідок чого, з'являвся особливий культурно-етнічний тип (KET) [Козак, 1990, с. 43–56].

1. KET “Болотня” (20-ті роки – кінець I ст. н. е.) характеризується наявністю кельтського і дакійського компонентів.

2. KET “Звенигород” (40–70-і роки I ст. н. е.) складається з дакійського і пшеворського культурних компонентів та відображає процес їхньої інтеграції.

3. KET “Ремезівці” (кінець I – початок III ст.) складається з дакійського, пшеворського і зарубинецького культурних компонентів.

У своїй конструкції дослідник піддає сумніву відповідність липицької культури усталеним визначенням археологічної культури, аргументуючи це не замкнутістю територіального простору, його посмужним характером заселення, постійною трансформацією матеріальної сфери, поширенням пшеворських ідеологічних уявлень у середовищі даків [Козак, 2008, с. 188].

Проведене нами картографування пам'яток показало, що ареал поширення липицької культури має виразні межі, а в характері заселення простежуються закономірності при колонізації окремих ландшафтних районів. Натомість, її сусіди, пшеворці, у I ст. н. е. займають територію між Західним Бугом та Дністром (Підберізіці, Чишки, Комарно, Черепин, Гринів, Бурштин, Куропатники) [Стеблій, 2005, с. 58–72]. Здебільшого пам'ятки пшеворців досліджені в Городоцько-Щирецькому і Опільському природних районах, які характеризує рівнинність, пласкі надзаплавні-тераси та слабо хвилясті місцевості. У Малому Поліссі вони фіксуються в межах Грядового Побужжя. Освоюють ті самі ландшафти і екологічні ніші носії постзарубинецької культури, внаслідок чого тут формується зубрицька придністерська група [Козак, 2008, с. 225–301]. Беручи до уваги карту пам'яток поширення зубрицької та липицької культур, простежується значний контакт між ними у межах Давидівського та Гологірського пасм (рис. 5). Імовірно, подібні процеси відбувалися в зоні Опілля (Бовшів, Бурштин). Схоже, що аналогічною ситуація була в південно-східній частині ареалу. Проте, виразні зубрицькі пам'ятки

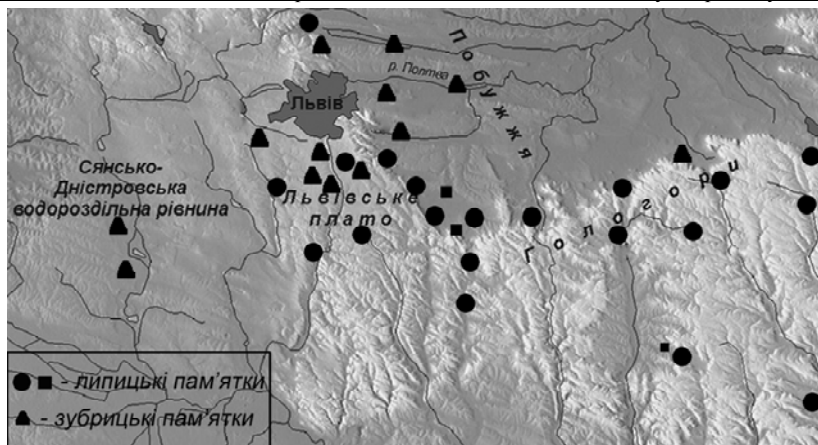

Рис. 5. Етнокультурна ситуація в північній частині ареалу поширення липицької культури.

(Оселівка, Лука-Врублівецька, Велика-Слобідка) на сьогодні відомі нам лише в придністерській частині Кельменецького степового товтрового району (Кельменецький район Чернівецької області), фактично на південно-східній межі поширення культури. Безумовно, зубрицькі елементи присутні в ареалі липичан, але яскраво виражені пам'ятки у I–II ст., імовірно окрім Опілля, фіксуються за її межею.

За концепцією Л. Вакуленко, липицька культура формувалася у Верхньому Подністер'ї, а не була привнесена сюди в готовому вигляді. Внаслідок зустрічних міграційних потоків тут з'являються майбутні її компоненти. Тому, на думку дослідниці, пам'ятки типу Звиногород–Болотня відображають період утворення культури, а перевага дакійського компоненту зумовила її подальшу етнічну забарвленість, і це пояснює такий великий вплив пшеворців на ідеологічні уявлення липичан [Вакуленко, 1989, с. 22–34]. Для прикладу, на відміну від уже стверджених в історіографії визначень етнічної приналежності поховань зі зброєю в Лучках і Хотимиріві, Т. Домбровська і Л. Вакуленко відносять їх до липицької культури [Dąbrowska, 1973, s. 219; Вакуленко, 1989, с. 22–34]. Виходячи з цієї концепції про двоскладовість на етапі формування і результатів спектрального аналізу виробів зі заліза із цих поховальних комплексів, отриманих Ж. Пяковським [Piaskowski, 1967, s. 197], таке їх визначення є аргументованим.

Концепції Д. Козака і Л. Вакуленко мають одну спільну рису – це відзначення гетерогенності пам'яток, особливо могильників, що, на нашу думку, є ознакою поліетнічності культури.

В одному з останніх ґрунтовних досліджень, присвячених цій проблематиці, А. Попа доходить висновку, що не зважаючи на майже столітню історію вивчення, поки що складно дати чіткі відповіді на такі питання: “Звідки вони прийшли і до якого етносу належали? Місце їхньої локалізації? І головне, чи можна ідентифікувати костобоків із липицьким населенням?”. Культура є сильно неординарною в етнічному плані, для того щоб асоціювати її з якимось етносом чи плем’ям. Дослідник також вважає, що запропонована концепція Л. Вакуленко, потребує верифікації, особливо теза про напрями міграційних рухів [Pora, 2007, s. 474–486].

Проблема віднесення костобоків до певної мовної групи, етносу широко дебатовалася в історіографії, і є достатньо складною. Внаслідок цього з’явилося кілька гіпотез, в яких археологічні дані враховували тільки частково.

Теорія *сарматського походження* ґрунтується на повідомленні Плінія Старшого [Fontes Historiae daco-romanae, 1964, Plin., Naturalis Historia, VI, 19], датованому I ст. н. е., в якому перераховані сарматські племена в районі Дону. На думку прихильників цієї концепції, сарматське плем’я “*Cotobacchi*” в II ст. опинилося на півночі Дакії під назвою “*Costoboci*” [Zeuss, 1925, s. 696; Mancini, 1910, s. 1253–1254].

Теорія *кельтського походження* опирається на те, що Птоломеє розміщує “*ΚΟΙΣΤΟΒΩ(Ο)ΚΟΙ*” поряд із кельтськими племенами анартів та теврисків. У іншій згадці, на якій базується ця концепція, “*Costoboci*” є супротивниками Марка Аврелія поряд із кельтськими племенами бастарнів і певкінів [Reinach, 1910, s. 325]. Третій аргумент пов’язаний зі спільним коренем у найменуваннях кельтського племені трибоків та костобоків.

Основою теорії *фракійського походження* є їхнє розміщення за Птолеєм у північно-східній частині доримської Дакії при перерахуванні дакійських племен. Фракійська ономастика римських епітафій та наголошення на дакійському походженні костобокської верхівки (CIL VI 1801) є іншим вагомим аргументом [Premerstein, 1922, s. 1504–1507; Russu, 1959, s. 341–352; Bichir, 1973, s. 173–174; Ignat, 1999, s. 11–23; Ionița, 1982, s. 76–84; Macrea, 1968, s. 171–200].

Теорія *кельто-фракійського походження* ґрунтується на аргументах двох концепцій, за якою носіями етноніму костобоків визнаються дакізовані кельти. Зокрема, М. Гостар приходить до висновку, що етимологія назви племені “*Costoboci*” походить від кельтського “*Coisstoboci*” [Gostar, 1956, s. 192–199].

Теорія *слов'янського походження* базується на співвідношенні топонімічних, ономастичних і етимологічних даних [Shafarik, 1843, s. 122; Niderle, 1926, s. 400–416; Кудрявцев, 1957, с. 26–28; Федоров, 1960, с. 9–15; Колосовская, 2000].

Зі всього комплексу джерел, найбільш дотичним до питання етнічного складу та походження є напис на надмогильній плиті костобоцького царя Сабітуя, де прямо вказане його дакійське походження, а також епітафія на шану дакійки Зіаїс, дружини костобоцького царя Пієпора. Наявні в одних текстах епітафій протиставлення “дак” і “костобок”, на нашу думку, вказує на можливу різну ідентичність цих етнонімів. А спрямоване наголошення, з-поміж складових костобоцького племені, саме на дакійському компоненті, лише вказує на етнічне походження верхівки. Без сумніву, ці питання ще потребують ґрунтовного вивчення, проте очевидно – костобоки, як і носії липицької культури, не були виключно даками за походженням.

Цікавим фактом є те, що Корнелій Тацит (55–120) не згадує костобоків у своїх працях. Більша частина даних із його опису етногеографії Європи була отримана римлянами наприкінці 50-х – 60-х роках н. е. Ці дані поповнювалися до 98 р. н. е., коли була завершена “Германія” [Мачинский, 1976, с. 82–100]. Римський історик лише повідомляє, що між Сарматією та Германією знаходилася “зона страху”, а між Германією і даками лежали гори. Натомість, найранішою згадкою про костобоків можна вважати надпис на надмогильній плиті костобоцького царя Сабітуя, зведеної його синами Марком Ульпієм Тарсканою й Ульпієм Лупою. Використання дітьми царя особистого й родового імен імператора вказує, на думку дослідників, на те, що його родина потрапила в полон у період дако-римської війни (105–106 рр.) [Кудрявцев, 1957, с. 53–54]. Відповідно, костобоки стають відомими на політичній арені в кінці I – на початку II ст. н. е., в період розквіту липицької культури.

Також, імовірним доказом про розміщення костобоків зі зовнішньої частини карпатської дуги є вотивна бронзова ручка помічника центуріона I Іспанської когорти з посвятою Юпітеру-Доліхінесу, яку було знайдено поблизу с. Мишків Тернопільської області в ареалі поширення липицького населення [Бандрівський, Бандровський, 1992, с. 7–9].

Підводячи підсумки з такого складного питання, як локалізація костобоків та їх ідентифікації з археологічною культурою, потрібно зазначити, що ми не можемо з певністю дати на нього відповідь, адже більшість джерел дослідники інтерпретують по-різному. Але з врахуванням хронологічного кореспондування писемних і епіграфічних повідомлень з динамікою розвитку і занепаду липицьких

пам'яток, ми схилиємося до думки, що костобоків частково, або й повністю, можна асоціювати з носіями цієї культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Артюх В., Конопля В., Мацкевой Л., Поцилуйко Н.* Обследования на территории Львова и Львовской области // АО 1976 года. – М., 1971. – С. 263.
2. *Баран В. Д.* Поселення перших століть нашої ери біля села Черепин. – К., 1961. – 120 с.
3. *Берест Р.* Поселення липицької культури біля с. Ганачівка на Перемишлянщині // АДЛУ. – 2000. – Вип. 4. – С. 44–61.
4. *Берест Р.* Основні результати рятівних археологічних досліджень на поселенні липицької культури поблизу с. Ганачівка у 2008 р. // АДУ у 2008 році. – К., 2008. – С. 7–9.
5. *Багрич Р., Артюх В., Боднар Г., Тарасенко Л.* Разведки на территории Львовской области // АО 1977 года. – М., 1978. – С. 293.
6. *Баран В.* Звіт про роботу Дністрянського-Волинської археологічної експедиції Львівського державного університету ім. Івана Франка у 1968 році // Наук. архів ІА НАНУ. – 1968/55. – К., 1968. – С. 1–13.
7. *Баран В.* Ранньослов'янське поселення у с. Зелений Гай на Дністрі // Середні віки на Україні. – К., 1971. – С. 121–128.
8. *Баран В., Гороховский Е., Зеленецкая И., Бобровская О.* Отчет о работах Славянской Правобережной экспедиции Института археологии АН УССР на многослойном селище у с. Куропатники Галичского району Ивано-Франковской области в 1988 году // Наук. архів ІА НАНУ. – 1988/11. – К., 1988. – С. 1–21.
9. *Бандрівський М., Бандровський О.* Поява пам'яток східносередземноморських культурів на Придністровському Поділлі (I–III ст. н. е.) // Україна в минулому. – К.; Львів, 1992. – Вип. 2. – С. 7–9.
10. *Вакуленко Л.* Этнокультурная ситуация в Верхнем Поднестровье в I–II вв. н. э. // Древние славяне и Киевская Русь. – К., 1989. – С. 22–34.
11. *Вакуленко Л.* Липицкая культура в свете раскопок могильника у с. Завалье на Прикарпатье // Древности Юго-Запада СССР. – Кишинев, 1991. – С. 22–38.
12. *Вакуленко Л.* Поховання з бронзовим тазом ранньоримського часу в Прикарпатті // Археологія. – 1999. – № 4. – С. 149–153.
13. *Винокур И., Мегей В.* Об историко-культурной интерпретации памятников Среднего Поднестровья рубежа и первых веков нашей эры // Древние славяне и Киевская Русь. – К., 1989. – С. 14–22.

14. *Войнаровський В.* Археологічні дослідження пам'яток II ст. до н. е. – XIV ст. н. е. на Чернівецькій території протягом 1980–1990-х років: джерела, бібліографія, проблематика (до подання нового матеріалу в експозиції ЧКМ) // Питання стародавньої і середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 1999. – Т. 3. – С. 140–143.
15. *Войнаровський В.* Сучасний стан та проблеми археологічного дослідження пам'яток римського часу Північної Буковини // МДАПВ. – 2005. – Вип. 9. – С. 174–193.
16. Державний реєстр пам'яток археології Івано-Франківської області // Вісник. Офіційне видання Івано-Франківської обласної Ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – Івано-Франківськ, 2001. – № 35. – 180 с.
17. Довідник з археології України: Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області / за ред. І. Винокура, А. Гуцала, С. Пеняка, Б. Тимошука. – К., 1984. – 175 с.
18. *Кудрявцев О. В.* Исследования по истории Балкано-Дунайских областей в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории. – М., 1957. – 411 с.
19. *Котигорошко В. Г.* Верхне Потисся в контексті стародавньої історії Карпато-Дунайського ареалу. – Ужгород, 2003. – 128 с.
20. *Козак Д.* Могильник початку нашої ери у с. Звенигороді на Львівщині // Археологія. – 1978. – Вип. 25. – С. 96–107.
21. *Козак Д.* Памятники рубежа и первых веков нашей эры в Поднестровье и Западном Побужье // Славяне на Днестре и Дунае. – К., 1983. – С. 77–105.
22. *Козак Д. Н.* Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. – К., 1984. – 95 с.
23. *Козак Д.* Особливості культурогенезу на території Північно-Західної України у першій половині I тис. н. е. (за матеріалами пам'яток липицького типу) // Археологія. – 1990. – № 4. – С. 43–56.
24. *Козак Д.* Венеди. – К., 2008. – 469 с.
25. *Колосовская Ю.* Рим и племена на Дунае в I–IV вв. н. э. – М., 2000. – 288 с.
26. *Крушельницька Л.* Дослідження верхніх шарів поселення біля с. Бовшів, Івано-Франківської області у 1961 р. // МДАПВ. – 1964. – Вип. 5. – С. 130–139.
27. *Неедлы З.* История чешского народа: в 2 т. – М., 1952. – Т. 1. – 252 с.
28. *Онищук Я.* Пам'ятка перших століть нової ери Попівці-IV у верхів'ях р. Ікви // Наукові записки ЛІМ. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 186–199.
29. *Мачинский Д. А.* К вопросу о территории обитания славян в I–IV веках // Археологический сборник Государственного Эрмитажа. – СПб., 1976. – Вып. 17. – С. 82–100.
30. *Милян Т., Осаульчук О.* Дослідження горизонту римського часу на пам'ятках Прилбичі-І та Грядя-ІІ // АДЛУ. – 2007. – Вип. 10. – С. 92–109.

31. Природа Львівської області / за ред. К. І. Геренчука. – Львів, 1972. – 150 с.
32. Природа Івано-Франківської області / за ред. К. І. Геренчука. – Львів, 1973. – 160 с.
33. Природа Чернівецької області / за ред. К. І. Геренчука. – Львів, 1978. – 160 с.
34. Природа Тернопільської області / за ред. К. І. Геренчука. – Львів, 1979. – 167 с.
35. Природа Украинской ССР. Почвы. – К., 1986.
36. *Пелецишин Н., Михальчишин И., Корчинский О.* Разведки на Буге и Верхнем Днестре // АО 1978 года. – М., 1979. – С. 385.
37. *Пачкова С., Романовская М.* Памятники Карпато-Днестровского региона конца I тыс. до н. э. // Славяне на Днестре и Дунае. – К., 1983. – С. 48–77.
38. *Пачкова С.* До питання про своєрідне та спільне в зарубинецькій та пошеншті-лукашівській культурах // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тис. н. е. – К.; Львів, 1999. – С. 193–202.
39. *Рудий В.* Осідок Даниловичів та Виговських у с. Руда Жидачівського району Львівської області в світлі археологічних та архівних матеріалів // АДЛУ. – 2008. – Вип. 11. – С. 116–129.
40. *Романовская М., Шелов-Коведяев Ф., Щеглов А.* Городище Рудь – Метоний Птолемея? // Вестник древней истории. – М., 1981. – С. 121–137.
41. *Свешников И.* Новые могильники липицкой культуры в Львовской области // КСИИМК. – М., 1957. – Вып. 68. – С. 63–74.
42. *Сілаєв О.* Звіт про результати археологічної експертизи земляних ділянок на території Львівської та Івано-Франківської області у 2011 р. // Наук. архів НДЦ “РАС” ІА НАНУ. – Львів, 2011. – 160 с.
43. *Слободян Т.* Пам’ятки липицької культури в лісостеповому Придністров’ї // Мат-ли міжнар. наук. конфер. студентів, аспірантів та молодих учених “Археологія: спадок віків”. – Біла Церква, 2011. – С. 117–123.
44. *Слободян Т.* Поселення липицької культури поблизу м. Заліщики (Середнє Придністер’я) // АДЛУ. – 2012. – Вип. 14–15. – С. 186–203.
45. *Смирнова Г.* Підсумки досліджень верхніх шарів Незвиського поселення // МДАПВ. – 1959. – Вип. 2. – С. 87–101.
46. *Смішко М.* Доба полів поховань в західних областях УРСР // Археологія. – К., 1948. – Т. II. – С. 98–129.
47. *Смішко М.* Дослідження пам’яток культури полів поховань в Західних областях УРСР у 1947 р. // АП УРСР. – К., 1952. – С. 337–378.
48. *Смішко М.* Богатое погребение начала нашей эры в Львовской области // СА. – 1957. – № 1. – С. 238–243.

49. *Стеблій Н.* Природне середовище в процесах заселення Північно-Східного Прикарпаття (I ст. до н. е. – середина I ст. н. е.) // *Carpatika – Карпатика.* – Ужгород, 2005. – Вип. 33. – С. 58–72.
50. *Строценъ Б., Ягодинська М.* Нова пам'ятка липицької культури на Тернопільщині // АДУ 2009 року. – К., 2009. – С. 391–393.
51. *Тимошук Б., Никитина Г.* Памятники первых веков н. э. у с. Неполоковцы // *Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы.* – М., 1978. – С. 89–94.
52. *Ткач Є., Шніцар М.* Звіт про результати археологічних розвідок в басейні верхньої течії Свіржа та Гнилої Липи на території Перемишлянського району Львівської області у 2011 р. – Львів, 2011. – 42 с.
53. *Цигилик В.* Поселение первых веков нашей эры у с. Майдан-Гологирский Львовской области // *АО 1969 года.* – М., 1970. – С. 271–272.
54. *Цигилик В.* Звіт про роботу Хотинської Археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР в 1971 році // *Наук. архів ІА НАНУ.* – 1971/79. – Львів, 1972. – С. 1–24.
55. *Цигилик В. М.* Населення Верхнього Подністров'я перших століть н. е. – К., 1975. – 172 с.
56. *Цигилик В.* Поселення липицької культури поблизу с. Липівці на Львівщині // *МДАПВ.* – 1995. – Вип. 6. – С. 127–139.
57. *Цигилик В.* Липицьке поселення в селі Водники на Львівщині // *MSROA.* – 1997. – Т. XVIII. – С. 105–113.
58. *Цигилик В., Грибович Р.* Поселення в селі Майнич на Верхньому Дністрі // *A Turning of Ages.* – Kraków, 2000. – S. 143–156.
59. *Цигилик В. М.* Верхня Липиця пам'ятка римської доби. – Львів, 2001. – 55 с.
60. *Цигилик В.* Питання поховального обряду населення верхнього Наддністров'я перших століть нашої ери (За матеріалами могильника в Болотні) // *MSROA.* – 2003. – Т. XXIV. – С. 151–183.
61. *Цигилик В.* З історії досліджень пам'яток перших століть нашої ери у басейні Верхнього Дністра // *МДАПВ.* – 2005. – Вип. 9. – С. 340–352.
62. *Цигилик В.* До питання етнокультурної ситуації у Верхньому Подністров'ї в першій I тис. н. е. // *МДАПВ.* – 2008. – Вип. 12. – С. 162–169.
63. *Федоров Г.* Население Пруто-Днестровского междуречья в I тыс. н. э. // *МИА.* – 1960. – № 89. – 342 с.
64. *Чаплыгина Н.* Население днестровско-карпатских земель и Рим в II – начале III вв. н.э. – Кишинев, 1990. – 153 с.

65. Черноус В. Дослідження в околицях с. Звенигорода Пустомитівського району Львівської області // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 1990. – Вип. 1. – С. 98–101.
66. Ярошинский Б. Разведки на Львовщине // АО 1971 года. – М., 1972. – С. 332.
67. Bichir Gh. Cultura Carpica. – Iași, 1973. – 412 s.
68. Bichir Gh. Ramura nordică a dacilor – costobocii // Thraco – Dacica. – București, 1983. – T. IV. – S. 59–69.
69. Dąbrowska T. Wshodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie rzymskim // Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne. – Warszawa, 1973. – S. 127–254.
70. Dio Cassius. Historia Romana / Dio Cassius. – Lipsiae, 1864. – Vol. IV. – Lib. LXI–LXXX. – 363 s.
71. Glodariu I. L'origine de la conception architectonique des sanctuaires daces circulaires // Traco – Dacica. – București, 1976. – T. I. – S. 250–258.
72. Gostar N. Ramura nordică a dacilor – costobocii, în Buletinul Universităților V. Babeș și J. Bolyai // Seria științelor sociale. – Cluj, 1956. – № 1–2. – S. 183–199.
73. Gudea N. Dacia Porolissensis und die Markomannenkriege // In Markomannenkriege – Ursachen und Wirkungen. VI. Internationales Symposium “Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet”. – Wien; Brno, 1994. – S. 371–386.
74. Ignat M. Dacii Liberi din Moldova. Contribuții Arheologice. Necropolele de la Podeni și Zvorâștea. – Iași, 1999. – 183 s.
75. Ionița I. Din istoria și civilizația dacilor liberi. – Iași, 1982. – 126 s.
76. Foit G. Cimitrul de incineratie dacie din secolele II–III e. n. de la Suceava // Studii și materiale. Istorie. Muzeul Județean Suceava. – Suceava, 1973. – S. 23–36.
77. Fontes Historiae daco-romanae. – București, 1964. – T. I. – 791 s.
78. Kolnik T. Romerzeitliche Graberfelder in der Slowakei. – Bratislava, 1980. – 330 s.
79. Kovács P. Marcus Aurelius' rain miracle and the Marcomannic wars. – Leiden; Boston, 2009. – 302 s.
80. Macrea M. Dacii liberi în epoca romană // Apulum. – Alba Iulia, 1968. – № 7/1. – S. 171–200.
81. Mancini G. In Dizionario epigraphico di antichità romane. – Spoleto, 1910. – Vol. II. – S. 1253–1254.
82. Niderle L. Slovanské starožitnosti. – Praga, 1926. – S. 400–416.

83. *Piaskowski J.* Metaloznawcze badania starożytnych przedmiotów żelaznych z dorzecza Prypeci, Dniestru i Bugu // *Materiały Archeologiczne*. – Warszawa, 1967. – Т. III. – S. 185–204.
84. *Plinius Caius Secundus.* Natural history. – London, 1969. – Vol. II. – Libri II–IV. – IX+664 s.
85. *Popa Al.* Consemnări asupra unor morminte de inhumație din cadrul culturii Lipița // *In Thracians and circumponic world*. – Chișinău, 2004. – Bd. I. – S.71–106.
86. *Popa Al.* Bemerkungen zur archäologie und geschichte der kostobokenund ihres feldzuges auf der balkanhalbinsel // *Thrace in the graeco-roman world*. – Athens, 2007. – S. 474–486.
87. *Premmerstein A.* Kostoboken // *RE*. –1922. – Т. XI, 2. – S. 1504–1507.
88. *Ptolemaeus Claudius.* Geographia. – Amsterdam, 1966. – XXIII+195 s.
89. *Reinach A.* Delphes et les Bastarnes // *Bulletin de correspondance hellénique*. – Athènes, 1910. – Т. XXXIV. – S. 249–330.
90. *Russu I.* Castrul și garnizoana română de la Buciumi (raion Zalău). Contribuție la istoria militară a Daciei // *Studii și cercetări de istorie veche*. – București, 1959. – Vol. 10. – S. 305–319.
91. *Russu I.* Les Costoboces // *Dacia. Noile Serii*. – București, 1959. – Т. 3. – S. 341–352.
92. *Scriptores Historiae Augustae*. – Lipsiae, 1965. – Vol. I. – 310 s.; Vol. II. – 308 s.
93. *Śmiszko M.* Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. – Lwów, 1932. – 192 s.
94. *Śmiszko M.* Stanowisko wczesnorzymskie w Kołokolinie, pow. Rogatyński // *Wiadomości archeologiczne*. – Lwów, 1935. – Т. XIII. – S. 155–164.
95. *Smirnova G.* Sanctuarul de lângă satul Dolinean din regiunea Nistrului Mijlociu // *Studii și cercetări istorii vechi și arheologica*. – București, 1976. – Т. 27. – № 3. – S. 309–319.
96. *Zeuss K.* Die Deutschen und ihre Nachbarstämme. – Heidelberg, 1925. – P. 696.

Стаття: надійшла до редакції 30.11.2012
прийнята до друку 10.12.2012

LOCALIZATION AND ETHNIC STRUCTURE OF “COSTOBOCI TRANSMONTAN” ACCORDING TO THE ARCHAEOLOGICAL SOURCES

Yevgen TKACH

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska str., Kyiv 01601, Ukraine,
e-mail: Tkach_86@ukr.net*

The evidences of the ancient authors, epigraphic data's, iconographic subjects, archaeological sites are the main groups of sources for the research of the ancient population in the

North-East Carpathian region. Though, some pages of the history of this territory in the period of early Principate are not well known. We get to know about the processes that took place here from the context of the information about Dacian kingdom. Only after the appearance of the province of Dacia the attention of the ancient writers was begun to focus on its neighbors, in particular, the ancient costoboci.

This tribe or may be the conglomerate of tribes, was dominant in the region during I–II A.D. and left numerous references, the reviews and analysis of which we perform in this comparative research. We focus on the problem of the identification of costoboci with natives of Lypytsia culture in the article.

Keywords: costoboci, Dacians, the Roman Empire, Lypytsia culture, area of distribution, ethnic composition, heterogeneity.

ЛОКАЛИЗАЦИЯ И ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ “КОСТОБОКОВ ТРАНСМОНТАНОВ” ПО АРХЕОЛОГИЧЕСКИМ ИСТОЧНИКАМ

Евгений ТКАЧ

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина,

e-mail: Tkach_86@ukr.net

Основную группу источников по изучению древнего населения в Северо-Восточном Карпатском регионе составляют свидетельства античных авторов, эпиграфические данные, иконографические сюжеты, археологические памятники. Про процессы, которые имели здесь место, мы узнаем из контекста сообщений о дакийском царстве. И только с образованием провинции Дакия, внимание античных писателей начинает фокусироваться на ее тогдашних соседях, в частности древних костобоках.

Это племя, возможно, конгломерат, в течение I–II вв. н. е. доминировало в регионе и оставило многочисленные упоминания, обзор и анализ которых мы проводим в этом компаративном исследовании. В этой статье, привлекая последние исследования и данные, мы акцентируем внимание на проблематике идентификации костобок с носителями липицкой культуры.

Ключевые слова: костобоки, даки, Римская империя, липицкая культура, ареал распространения, этнический состав, гетерогенность.